

FORME DE LEGITIMARE A INEGALITĂȚILOR SOCIALE

GABRIEL-ALEXANDRU TOMA*

ABSTRACT

FORMS OF LEGITIMISING SOCIAL INEQUALITIES

The issue of social inequalities is imbued with numerous ideological, social and ethical connotations. From a sociological point of view, the phenomenon of social inequalities involves complex processes of social construction accomplished through institutionalized power structures and recurrent social practices. All of these are assimilated to multifaceted systems of legitimation. A system of social legitimation could be understood as an apparatus through which certain aspects of the social order are stabilized and activated, hence allowing manifestations of power and social influence through particular mechanisms of resource allocation. This paper theoretically overviews four modes through which social inequalities are socially legitimated: (1) political ideologies as repertoires of governmental interventionism, (2) institutionalized systems of opportunity and meritocracy, (3) ethical cultures of fairness and equity and (4) class consciousness through intersubjective beliefs and values.

Keywords: social inequalities; systems of legitimation; political ideologies; social institution.

INTRODUCERE

Inegalitățile sociale reprezintă un fenomen ce marchează sfera vieții sociale în profunzime, și ca atare, temele asociate acestora au stârnit un interes deosebit în domeniul științelor sociale și politice. Inegalitățile sociale ajung să fie parte componentă a mai multor forme de organizare, ajung să fie prezente în mai multe practici și modelate de mai multe instituții, la mai multe niveluri sociale. Inegalitatea socială este un produs al formelor de manifestare a puterii, rezultând din urma faptului că membrii societății acceptă un sistem de putere ca fiind legitim chiar dacă nu beneficiază de pe urma lui. Astfel, sistemele de susținere a

* National University of Political Studies and Public Administration; Association for Social Entrepreneurship "Plus One" (<https://www.socialplusunu.ro/>), e-mail: tomagabriel2003@gmail.com.

legitimității inegalității sociale explică declinul unor regimuri politice sau sociale, iar înțelegerea acestora presupune acoperirea mai multor aspecte ale realității.

Această lucrare face parte dintr-un demers teoretic prin intermediul căruia îmi propun să răspund următoarelor întrebări: 1. Ce se înțelege prin „proces de legitimare a inegalităților sociale”? 2. În ce fel și în ce condiții se produce „legitimarea inegalităților sociale”? și 3. În ce fel anumite instituții sociale asigură legitimitate inegalităților sociale? În acest context, sunt aduse în discuție conceptele de „inegalitate socială” și cel de „proces de legitimare”, punctând câteva dintre formele prin care realitatea inegalităților sociale este abordată în spectrul mai larg al studiilor sociologice și politice.

TEMA INEGALITĂȚII SOCIALE CA PRODUS AL INDIVIDUALIZĂRII

Pe de o parte, termenul de inegalitate socială a fost utilizat în sens operațional pentru a desemna „diferențele sociale” existente între indivizi în raport cu caracteristicile lor individuale. Gânditorii secolului al XVIII-lea au asimilat inegalitățile sociale unor tipuri naturale sau morale. De exemplu, conform abordării lui Jean-Jacques Rousseau, diferențele naturale rezidă din caracteristicile înnăscute care îi diferențiază pe membrii societății unii de alții și pe care indivizii nu le pot controla. În schimb, diferențele morale sunt acele diferențe care există ca urmare a convențiilor sociale: acestea sunt supuse transformării și pot lua forme diferite în funcție de normele sau regulile acceptate în cadrul societății (Rousseau, 2018). Cu toate acestea, s-a constatat că și diferențele care erau considerate naturale sunt supuse unui proces de construcție socială, că sunt un rezultat al convențiilor sociale, și de aceea distincția dintre diferențele naturale și cele morale nu se mai susține în contextul societății actuale (Walker, 2014). Ca atare, inegalitățile sociale apar ca fenomen ce prinde contur prin procesele de construcție socială și suportă multiple transformări în funcție de contextul istoric, cultural și politic în care se manifestă.

Pe de altă parte, termenului de inegalitate socială îi este atribuită o componentă valorică, fiind definit în termenii evaluării materiale sau simbolice a bunurilor de care membrii societății dispun sau a acțiunilor pe care indivizii le pot realiza. În acest caz, termenul de „inegalitate socială” a fost echivalat uneori cu cel de „stratificare socială”, pentru a desemna poziția pe care un individ o ocupă pe scara socială în termeni de prestigiu sau influență, în termeni de dominare sau subordonare, în termeni de inferioritate sau superioritate. Talcott Parson consideră că există trei dimensiuni care stau la baza sistemelor de stratificare socială și în funcție de care pot fi apreciate diferențele dintre indivizi (Parsons, 2005). Aceste trei dimensiuni sunt considerate a fi reprezentate de calități, performanțe și bunuri. Astfel, calităților, performanțelor sau bunurilor le este atribuită o valoare simbolică ce încadrează indivizii într-un sistem de status-roluri. Așadar, poziția unei persoane în structurile sociale este echivalentă poziției pe care o ocupă în raport cu structurile de inegalitate socială existente în acea societate.

Cei mai mulți specialiști în domeniul științelor sociale apreciază că inegalitatea nu este doar un fenomen economic, ci și un fenomen sociologic, psihologic sau filosofic, aceasta pentru că implică judecăți de valoare între ceea ce este bine și rău, între ceea ce este drept și nedrept, corect sau incorect (Weisskopf, 1973). Inegalitatea socială se manifestă la mai multe niveluri sociale: în familie, în școală, în organizații, în comunitate, dar și în societate la nivel național sau chiar global. În plus, inegalitățile existente la mai multe niveluri sociale sunt interrelaționate: „inegalitățile care se manifestă la un anumit nivel pot afecta modul în care inegalitățile se manifestă la un alt nivel” (Walker, 2014, p. 355).

Walter Weisskopf (1973) consideră că tema inegalității este una care are implicații foarte importante pe plan social pentru că pune în balanță două aspecte care caracterizează condiția umană care este înclinată atât spre comuniune sau solidaritate (perspectivă care favorizează sisteme bazate pe egalitatea socială), cât și spre distincție socială sau afirmarea individualității (perspectivă care favorizează sisteme bazate pe inegalitatea socială). În acest sens, un sistem bazat pe egalitate socială ar răspunde unei nevoi intrinseci de acceptare socială, în timp ce un sistem bazat pe inegalitate socială ar corespunde unei nevoi intrinseci de afirmare socială. Ca urmare a faptului că ambele nevoi (cea de acceptare, dar și cea de afirmare) se manifestă concomitent, societăților le este foarte dificil să construiască un sistem al diferențelor sociale care să contribuie la îndeplinirea ambelor deziderate. Din acest motiv, se consideră că tema inegalităților sociale reprezintă o preocupare esențială pe plan colectiv și stârnește reacții emoționale pe plan individual.

Cu toate acestea, se pare că tema inegalităților sociale a ajuns să fie relevantă într-un context istoric și social specific, context care se leagă de un proces de individualizare care face ca individul să-și conștientizeze unicitatea și separarea de comunitate (Weisskopf, 1973). În alte momente ale istoriei, inegalitățile sociale nu erau considerate opresive pentru că se considera că erau înscrise într-o ordine naturală (cu origini care nu puteau fi contestate). Abia după ce ordinea naturală a fost pusă sub semnul întrebării, s-a produs individualizarea, iar inegalitățile au ajuns să fie conceptualizate ca o problemă socială (Giddens, 1990). Cu alte cuvinte, în alte condiții istorice nu exista o conștientizare a inegalităților și problema egalității nu era relevantă, dar odată ce individul a ajuns să se vadă pe sine ca desprins de societate, inegalitățile de status, putere sau bogăție au ajuns să genereze rezistență socială.

Procesul de individualizare asimilat modernității a condus la o conștientizare a faptului că inegalitățile sociale nu reprezintă un element produs de caracteristicile individuale înnăscute, ci de caracteristicile care primesc semnificație pe plan social. Ca atare, individualizarea a condus la o conștientizare a faptului că inegalitățile sociale pot fi menținute doar de structurile de putere și instituțiile existente, în urma unui proces de legitimare a unor relații de putere, dominare sau autoritate.

LEGITIMAREA CA PROCES DE VALIDARE SOCIALĂ A RELAȚIILOR DE PUTERE

Pe parcursul lucrării, mă refer la legitimare ca la un proces prin care sistemele de inegalitate socială devin sisteme stabile, mai exact sisteme pe care oamenii le asumă ca parte a unei ordini sociale pe care o iau ca de la sine înțeleasă. În acest caz, trebuie avut în vedere rolul indivizilor, grupurilor sociale, al structurilor guvernamentale sau al instituțiilor în asigurarea legitimității unei anumite ordini sociale bazate pe un anumit sistem de alocare și distribuire a resurselor. Așadar, sensul atribuit conceptului de legitimare este unul restrâns, dar obiectul legitimării poate fi unul mai larg, putând fi reprezentat de autoritate, politici, norme, convingeri (Tyler, 2006). Prin legitimarea unei ordini sociale bazate pe inegalități înțeleg modul în care la nivelul unei forme de organizare ce are la bază un regim de relații sociale se asigură statutul unui grup ca fiind formațiunea socială îndreptățită să își exercite puterea.

Legitimarea sistemelor de inegalitate socială se află în strânsă relație cu legitimarea formelor de manifestare a influenței sau puterii sociale. Influența socială este astfel considerată a fi „o schimbare în credințele, atitudinile și comportamentele unei persoane (ținta influenței), [care] rezultă dintr-o acțiune a unei alte persoane (agentul influenței)” (Raven, 2008, p. 1). Astfel, puterea socială este un potențial de manifestare a influenței, ce implică două părți: ținta influenței (partea influențată) și agentul influenței (partea care influențează).

Pentru a explica un astfel de proces, Bertram Raven (2008) ia în calcul șase baze ale manifestării puterii:

1. puterea manifestată prin capacitatea informațională: posibilitatea agentului influenței de a asigura o raționalitate a directivelor pe care le dă;
2. puterea manifestată printr-un sistem de recompensare: interesul față de obținerea unor beneficii ce rezultă din supunere;
3. puterea manifestată printr-un sistem de coerciție: interesul față de evitarea unor sancțiuni în cazul nesupunerii;
4. puterea manifestată prin legitimare: influența ce derivă din acceptarea dreptului unui agent de a-și manifesta influența;
5. puterea manifestată prin expertiză: influența ce derivă dintr-un acces privilegiat la cunoaștere care delegă un anumit grup pentru a lua decizii;
6. puterea manifestată prin referință: situația în care agentul influenței este văzut ca un model de rol de către ținta influenței.

De interes pentru scopul acestei lucrări este puterea manifestată prin legitimare. Cu toate acestea, în realitate se observă că formele de manifestare a puterii nu sunt mutual exclusive, și că un sistem de recompense sau sancțiuni poate face parte deopotrivă dintr-un sistem de manifestare a puterii prin legitimare. Situația este similară și dacă raportarea se face la celelalte forme de manifestare a puterii. De remarcat este, în schimb, că fiecare dintre formele de manifestare a

puterii joacă un rol transformativ atât asupra țintei influenței, cât și asupra agentului influenței, fiecare dintre aceste două părți ajungând să se raporteze diferit la societatea în care trăiește. În plus, la un moment dat, obiectul influenței poate exercita rezistență și de aceea fiecare dintre aceste forme pot fi eficiente într-un context, dar mai puțin eficiente în altul.

Termenul de legitimare a fost utilizat cu mai multe sensuri. În primul rând, legitimarea este văzută atât ca stare atinsă în urma unor acțiuni sociale, cât și ca proces de creare și menținere a unei ordini sociale (Walker, 2014, p. 354). Legitimarea presupune consolidarea unor mecanisme care asigură sustenabilitatea unei forme de organizare socială, susținând astfel anumite sisteme culturale, instituții sociale sau favorizând un grup de indivizi. Pentru aceasta, este necesar un proces de validare a regulilor care guvernează acțiunile și semnificațiile sociale atribuite acelor acțiuni, validare prin intermediul căreia elemente din sistemul social ajung să capete o valoare obiectivă și astfel să influențeze experiența subiectivă (Walker, 2014). Henry Walker (2014) consideră că legitimarea este un „mod de a face legătura între perceperea subiectivă și realitatea externă”, „un mod prin care un element ajunge să fie construit ca parte a realității obiective” (Walker, 2014, p. 360).

Legitimarea mai este considerată a fi un mecanism prin intermediul căruia oamenii ajung la o formă de asumare a realității (Troyer, 2011 citat de Walker, 2014). Astfel, legitimarea se referă la un aspect care este introdus ca parte a realității sociale și care este făcut posibil prin reguli sau reglementări, ce implică o „aprobare normativă a stratificării” (Fave, 1986 citat de Taylor-Stuphin & Simpson, 2009). Așadar, ca sistem normativ, legitimarea este un mod de a da sens puterii în diferite contexte (Luckmann, 1987), fiind axat pe o „acceptare a unei stări a lucrurilor ca fiind cea potrivită sau ca fiind cea care trebuie să fie” (Taylor-Stuphin & Simpson, 2009, p. 609). Cu alte cuvinte, legitimarea presupune o încadrare a unui obiect ca fiind adecvat, fapt ce derivă dintr-o acceptare a puterii în viața socială. Legitimarea are ca rezultat un tip specific de influență socială bazat pe ceea ce oamenii consideră că este în conformitate cu o stare dezirabilă a lucrurilor. Fiind aflată în strânsă relație cu adecvarea, legitimarea reprezintă procesele prin care indivizii ajung să asigure un suport social pentru instituții sau autorități care vin în opoziție cu interesul lor personal.

Dintr-un alt punct de vedere, legitimarea este definită ca „o proprietate a autorității, instituțiilor sau aranjamentelor sociale care face ca cei care sunt afectați de o anumită formă de organizare să creadă că aceasta este potrivită, corespunzătoare și justă” (Tyler, 2006, p. 375). În acest caz, legitimarea rezultă dintr-un proces de atribuire a cauzelor pentru anumite rezultate. De exemplu, un sistem de inegalitate socială este legitimat în momentul în care cauzele pentru eșec sau succes sunt considerate a fi de natură individuală și intrinsecă, fără a fi considerată și influența sistemelor de organizare socială (Tyler, 2006)

Legitimarea este un fenomen omniprezent, care poate fi definit doar în relație cu o realitate socială care devine obiectul legitimării: „Pentru a putea spune că un fenomen sau regim, cum ar fi inegalitatea rasială, este legitim trebuie ca acesta să fie considerat un fapt obiectiv care a obținut cel puțin, o minimă recunoaștere consensuală și este în consonanță cu elementele legitimize deja recunoscute și alte elemente legitimize într-o anumită situație” (Walker, 2014, p. 371).

Un obiect sau proces ajunge să fie legitim dacă „este guvernat de reguli și dacă regulile sunt baza unor sancțiuni (sau un suport al sancțiunilor) în cazul abaterilor de la ele” (Walker, p. 357). Legitimarea presupune așadar construirea unui cadru normativ, asigurat de acte legale sau de instituții sociale, care contribuie la stabilirea unei stări a lucrurilor pe plan social. Legitimarea creează un „simț al obligației” ce se manifestă într-un spațiu în care se definește dezirabilitatea socială. Legitimarea se produce, înainte de toate, printr-o complianță a oamenilor față de sistemul de reguli, norme sau reglementări. Aceasta înseamnă că legitimarea derivă dintr-o orientare pe care indivizii o adoptă în viața de zi cu zi față de regulile ce ghidează societatea. Prin atitudinea adoptată de indivizi, un anumit cadru de reglementare a acțiunii ajunge să capete suportul social necesar. În acest context, nu trebuie să se piardă din vedere faptul că persoanele aflate în poziții privilegiate au o putere mai mare de a crea instituții sau structuri care să mențină o anumită stare a lucrurilor. De aceea, discuția despre legitimare nu poate fi desprinsă de tema inegalităților sociale.

Procesele de legitimare nu au doar funcții normative, ci și evaluative sau instrumentale, aceasta pentru că în general regulile au funcții evaluative și instrumentale. Legitimarea are o componentă morală pentru că un sistem de legitimare „justifică ceea ce este un obiect prin ceea ce ar trebui să fie” (Luckmann, 1987, p. 111), fiind astfel orientat atât spre prezent, cât și spre viitor și fiind conturat în termenii a ceea ce este dezirabil pe plan social. Aceasta se explică prin faptul că diferite ordini sociale devin legitime dacă sunt valide și dacă modelează acțiuni care beneficiază de aprobare socială. Legitimarea presupune un proces de validare socială ce reprezintă acceptarea unor norme, valori, credințe, explicații, moduri de operare drept modele dezirabile de acțiune și ca elemente care guvernează acțiunile individuale sau colective (Walker, 2014).

Deținerea puterii nu este suficientă pentru exercitarea influenței, ci este necesar ca puterea să fie considerată legitimă, ceea ce înseamnă că acceptarea voluntară a puterii este esențială (Tyler, 2006). Legitimarea presupune auto-reglementare, ceea ce înseamnă că normele și valorile devin părți constitutive ale sistemelor motivaționale ale indivizilor (*ibidem*). De asemenea, se consideră că procesele de legitimare a puterii se manifestă mai ales în contextele de lipsă a resurselor, de criză sau conflict (*ibidem*).

Teoria Dornbusch-Scott susține că procesul de legitimare se bazează pe patru tipuri de practici: practici de validare, practici de autorizare, practici de susținere și practici de asumare individuală. Aceasta înseamnă că procesele de legitimare

operează simultan la nivel colectiv și individual. La nivel colectiv, legitimarea se produce prin elementele constitutive ale regimului, iar la nivel individual prin evaluările fiecărui cetățean care poate aproba sau dezaproba elementele constitutive ale regimului (Walker, 2014). Orice structură de putere operează asupra structurii motivaționale și a atitudinilor adoptate de indivizi, ceea ce face ca indivizii să se supună influenței din diferite motive. Teoria Dornbusch-Scott este relevantă pentru că unifică perspectivele macrosociale și cele microsociale, arătând că un sistem de putere se manifestă dacă primește autorizare atât din partea unor structuri guvernamentale, cât și din partea publicului.

În anumite condiții, o ordine socială este legitimată și dacă nu primește suportul popular. În viziunea lui Henry Walker (2014), aceste condiții sunt următoarele: consonanță (consolidarea unui sistem coerent de norme care să nu vizeze reglementări aflate în opoziție una cu alta), obiectivare (transpunerea normelor în elemente ale realității sociale care să capete o formă obiectivă), imparțialitate (capacitatea de a susține un principiu al interesului colectiv, nu al celui individual) și consens (absența unor situații care să pună la îndoială capacitatea sistemului) (Walker, 2014). Mai mult decât atât, absența opoziției poate duce la întărirea autorității și la susținerea unor măsuri ale aparatului guvernamental.

Un sistem politic ajunge să fie influent în măsura în care reușește să cultive un simț al legitimității: „un sistem politic sau social și autoritățile sau instituțiile lui sunt legitime atunci când ajung să fie privite ca potrivite din punct de vedere normativ și moral de oamenii din sistem” (Tyler, 2006, p. 378). Aceasta se bazează pe o corectitudine percepută a modului în care autoritățile iau decizii, ceea ce presupune forme prin care puterea este instituționalizată politic și strategii prin care se asigură complianța (*ibidem*).

MECANISME DE LEGITIMARE A INEGALITĂȚILOR SOCIALE

Analiza pe care se bazează această lucrare pornește de la o înțelegere a societății ca sistem de relații de putere și de exercitare a controlului social, înglobând un ansamblu format din grupuri dominante și grupuri subordonate. Așadar, la nivelul fiecărei societăți funcționează un aparat de dominare ce structurează relațiile sociale. Acest aparat de dominare este menținut în măsura în care grupurile care dețin puterea reușesc să ofere, în mod constant, rațiuni acceptabile social sau motivații credibile pentru obediență, complianță și supunere, prin punerea în funcțiune a unor mecanisme de legitimare (Weber, 1978). În plus, conform unei alte perspective teoretice, legitimarea inegalităților sociale este explicată prin procesele de reproducere culturală (Bourdieu & Passeron, 1990). Atât sistemul de educație formală, cât și mediul familial constituie spații în care se cultivă un simț al autonomiei și se formează anumite scheme perceptivă care sunt transpuse în comportamentele rutiniere (Bourdieu, 1996). Aceste comportamente

rutiniere constituie habitusul social, manifestat ca set de dispoziții dobândite prin procesul de socializare, reprezentând factorul esențial care contribuie la menținerea inter-generațională a ierarhiilor sociale în diferite sfere ale acțiunii și puterii (Bourdieu, 1977). În acest sens, legitimitatea inegalităților sociale se asigură prin circuitele de conversie a capitalului cultural în capital economic (Bourdieu, 1986).

De asemenea, sunt avute în vedere două clasificări ale legitimității. Prima îi aparține lui Max Weber, care distinge între legitimitate bazată pe autoritate tradițională (ce derivă din tradiție), legitimitate bazată pe autoritate carismatică (ce derivă din caracteristici individuale considerate extraordinare) și legitimitate bazată pe autoritate rațional-birocrațică (ce derivă din aplicarea unor proceduri sau coduri de conduită) (Weber, 1978). O altă clasificare îi aparține lui Bertram Raven (2008): legitimitate bazată pe afirmarea poziției (influență ce derivă din ocuparea unei poziții superioare într-o structură formală sau informală), legitimitatea bazată pe reciprocitate (influență ce derivă din obținerea unor beneficii de ambele părți), legitimitatea bazată pe echitate (influență derivată dintr-o practică ce are un caracter compensatoriu) și legitimitatea bazată pe responsabilitate (influență derivată din aspecte ce susțin moralitatea) (Raven, 2008).

Mai mult decât atât, un sistem de autoritate ajunge să fie legitim dacă sunt îndeplinite următoarele condiții: „1. se dobândește și se exercită după reguli stabilite (legalitate); 2. regulile sunt justificabile conform credințelor acceptate social care definesc, pe de o parte, sursele adecvate de autoritate și, pe de altă parte, scopurile și mijloacele adecvate de guvernare (justificabilitate normativă) și 3. pozițiile de autoritate sunt confirmate prin consimțământ sau recunoscute direct de către subordonați sau de către alți actori semnificativi (legitimare)” (Beetham, 2004, p. 110). Astfel, un deficit de legitimitate poate apărea în condițiile unei anomii instituționale, ale schimbărilor culturale și ale diviziunilor sau conflictelor sociale (Beetham, 1991).

Ținând cont de toate aceste considerații, analiza pornește de la observația conform căreia o relație de putere nu ajunge să fie legitimată doar pentru că oamenii cred în legitimitatea ei. O relație de putere devine legitimă prin prisma faptului că poate fi articulată o justificare a existenței sale în termenii sistemului de credințe (Beetham, 1991, p. 11). Ca atare, în cele ce urmează, legitimarea este înțeleasă ca funcție a repertoriilor interpretative prin care indivizii înțeleg realitatea și dau sens lumii în care trăiesc, fiind consolidată prin procese de validare socială și mai puțin prin evidențe factuale.

IDEOLOGIILE POLITICE CA SISTEME JUSTIFICATIVE ALE (NON)INTERVENȚIONISMULUI GUVERNAMENTAL

Printre mecanismele de legitimare a inegalităților sociale se numără ideologiile politice înțelese ca sisteme justificative ce definesc regulile de distribuire a resurselor în funcție de anumite standarde considerate a fi cele mai

adecvate. Noțiunea de ideologie politică nu este utilizată exclusiv în sensul peiorativ al termenului, ci pe parcursul acestei lucrări ideologiile sunt considerate ca reprezentând „fenomene sociopolitice care se regăsesc inevitabil într-o societate” (Loewenstein, 1953, p. 689). Așadar, în general, ideologia înglobează „un mod de a gândi, un sistem de valori, un set de presupuziții și credințe care afectează percepția realității” (Pandey *et al.*, 1982, p. 327), iar ideologia politică, în particular, definește „un ansamblu cognitiv difuz ce se transpune într-un sistem stabil de credințe, prin care pot fi explicate atitudinile pe care oamenii le adoptă față de viață și față de existența lor în societate, dând naștere unor modele de comportament și tipuri de acțiuni ce susțin anumite forme de manifestare a controlului social” (Loewenstein, 1953, p. 691).

Ideologiile politice definesc acțiunile care sunt permise de sistemele guvernamentale. Ideologiile se află la baza instituțiilor, care la rândul lor determină modul și limitele în care aparatul de stat poate acționa în vederea exercitării puterii politice și instituirii unor forme de control social. Din acest punct de vedere, ideologiile sunt înțelese ca elemente constitutive ale unor regimuri politice sau modele de guvernământ ce susțin o anumită implicare a aparatului de stat în circuitul de manifestare a puterii într-o societate, ceea ce înseamnă că factorul ideologic joacă un rol important în formarea și operarea sistemelor politice.

Instituțiile politice reflectă ansamblurile ideologice predominante într-o anumită societate și răspund la imperativele create de acestea. De exemplu, ideologiile de stânga atribuie un rol mai puternic statului, în timp ce ideologiile de dreapta pun un mai mare accent pe acțiunile individuale. Unele ideologii prevăd instituirea unui sistem de protecție socială format din structuri care să protejeze grupurile aflate în poziții de vulnerabilitate socială, în general având la bază o serie de principii umanitare (Weisskopf, 1973). Conform altor perspective ideologice, piața liberă este considerată un sistem de alocare a resurselor, iar intervenția guvernelor nu este considerată legitimă. În acest caz, se consideră că inegalitatea socială asigură beneficiul stabilității sociale și politice, pentru toate grupurile sociale, indiferent de poziția lor în sistemul de ierarhii sociale.

Orientările ideologice sunt cele care definesc ce anume reprezintă autonomia, agentivitatea și răspunderea; prin afilierea ideologică membrii societății ajung să împărtășească o viziune comună despre sine și viață (Pandey *et al.*, 1982). De aceea, ideologiile politice nu reprezintă simple sisteme justificative ale intervenționismului statal, ci sunt sisteme complexe de semnificare ce modelează forme de conștiință și concepții asupra lumii. Natura afilierilor ideologice reprezintă un element semnificativ în formarea unor percepții asupra realității sociale. Fiecare ideologie conține un ansamblu de semnificare, înțeles ca set de concepte, percepte și construcții ce sunt valorizate într-un anumit fel și cărora li se atribuie sens specific. Afilierea la un anumit sistem ideologic presupune interiorizarea acestui ansamblu de semnificare.

Așadar, ideologiile nu presupun doar o raportare la valori de ordin politic, ci integrează repertorii conceptuale cu valențe economice, religioase, morale, subscrise unor mecanisme de sistematizare a valorilor în viața socială. Înțese în sens larg, ideologiile condiționează gândirea politică și pot genera veritabile acte creative prin introducerea, contestarea sau devalorizarea unor concepte și prin stabilirea unor noi scheme cognitive (Finlayson, 2012). Fiecare ansamblu ideologic conține anumite constructe (exemplu, bunăstarea generală, binele comun, securitate economică) sau valori (autonomie, responsabilitate, răspundere) care nu sunt altceva decât instrumente aduse în sprijinul unor aspirații de legitimare a puterii.

Cu toate acestea, nu orice înțelesuri sociale constituie ansambluri ideologice, ci doar acelea care sunt asimilate de mase, doar acelea la care masele sunt receptive și care sunt capabile să mobilizeze masele (Loewenstein, 1953). Ansamblurile ideologice devin legitime doar în măsura în care pun în funcțiune aparate de diseminare a sistemelor de semnificare, dezvoltă metode stabile de promovare a sistemului valoric și creează construcții ale acceptabilității sociale (Loewenstein, 1953). Karl Loewenstein (1953) consideră că, pentru a fi legitimă, o ideologie trebuie să conțină un ansamblu de semnificare orientat spre un set consistent de valori. Acest set de valori trebuie să poată fi comunicat cu ușurință maselor și să poată fi susținut de un sistem de credințe acceptate la scară largă, nerămânând așadar apanajul strict al unui grup elitist sau de inițiați (Loewenstein, 1953, p. 691).

Fiecare dintre ansamblurile ideologice permite stabilirea unei relații între individ și societate care balansează sau contra-balansează interesele individuale și cele colective, creând un raport între acestea (Pekelis, 1943). Ca atare, ansamblurile ideologice oferă definiții ale bunăstării generale și propun metode prin care aceasta poate fi atinsă. Ansamblurile ideologice sunt sisteme de gândire și filosofii politice care definesc modurile adecvate de problematizare a actului de guvernare, care stabilesc formele prin care poate fi asigurată recunoașterea autorității, care contribuie la formularea de moduri de înțelegere a condițiilor bunăstării și care stabilesc ierarhia valorică implicată în procesul de luare a deciziilor (Blattberg, 2001).

Sistemele ideologice nu sunt stabile și imuabile, ci elementele care le compun permit ca sistemele de semnificare să se afle într-o continuă transformare și se dezvoltă în funcție de context. Sistemele ideologice sunt modelate de evenimente externe și se adaptează la acestea pentru a deveni sustenabile și legitime. De aceea, ideologiile pot funcționa în două direcții: 1. spre schimbarea ordinii sociopolitice existente, semnând distribuția inechitabilă a resurselor și contestând relațiile de putere; sau 2. spre conservarea ordinii sociopolitice existente, prin invocarea unor interese și consolidarea unor mecanisme instituționale pentru apărarea acestor interese.

Ansamblurile ideologice fac parte dintr-o cultură politică și sunt incluse într-un întreg sistem simbolic, reprezentând o modalitate de poziționare în raport cu anumite instanțe guvernamentale, jucând un rol semnificativ în atribuirea responsabilității față de bunăstarea individuală sau colectivă. Ansamblurile

ideologice sunt sisteme de gândire și filosofii politice care definesc modurile adecvate de problematizare a actului de guvernare, care stabilesc formele prin care poate fi asigurată recunoașterea autorității, care contribuie la formularea de moduri de înțelegere a condițiilor bunăstării și care stabilesc ierarhia valorică implicată în procesul de luare a deciziilor (Blattberg, 2001).

INSTITUȚIONALIZAREA SISTEMELOR DE OPORTUNITATE ȘI A UNEI CULTURI A MERITOCRAȚIEI

Meritocrația reprezintă „idealul unei societăți în care șansa fiecărei persoane de a accede la poziții sociale privilegiate și de a beneficia de avantajele ce derivă din ocuparea acestora depinde în totalitate de propriul ei talent și efort” (Miller, 1996, p. 277). Similar, meritocrația este înțeleasă ca sistem în care recompensele, beneficiile sau privilegiile sunt acordate în funcție de criteriile de productivitate, și nu în baza unor criterii arbitrare stabilite în baza obedienței sau intereselor personale (Drakopoulos & Karayiannis, 1999). Așadar, meritocrația ajunge să fie definită în opoziție cu nepotismul și clientelismul, acestea din urmă fiind înțelese ca fenomene ce apar ca urmare a unei slabe funcționări a instituțiilor pe fondul anomiei sociale. La nivelul unui sistem meritocratic, funcționează o serie de așteptări privind modul în care sunt distribuite pozițiile sociale. Aceste așteptări se formează în baza unor specificări ale condițiilor de oportunitate și în baza stabilirii unor criterii ale dezabilității sociale (Norman, 2010).

Sistemele meritocratice pot fi de mai multe feluri: sisteme bazate pe meritocrație divină, sisteme bazate pe meritocrație economică, sisteme bazate pe meritocrație educațională și sisteme bazate pe meritocrație morală (Weisskopf, 1973). Walter Weisskopf (1973) arată că în sistemele aristocratice, oamenii făceau parte dintr-un grup privilegiat sau neprivilegiat în funcție de ceea ce erau prin naștere, nu în funcție de ceea ce deveneau sau realizau pe parcursul vieții. Industrializarea a modificat acest mod de gândire și a introdus un sistem de recompensare a capacității oamenilor de a obține resursele care sunt valorizate din punct de vedere social. Dacă, într-un regim aristocratic, meritul era definit pe criteriile apartenenței la un grup (oamenii nu își pot schimba poziția socială), într-un sistem capitalist a fost consolidat un regim în care se consideră că oamenii își pot schimba poziția socială pe baza realizărilor și performanțelor proprii: statusul atribuit a fost înlocuit de statusul dobândit. Revoluția Franceză a atacat sistemul de inegalități bazate pe statusul atribuit, dar a condus la conturarea unui alt sistem de inegalități. În acest sistem, sistemul de inegalități economice a ajuns să fie justificat printr-o alocare diferențiată a valorii muncii (meritocrație economică). Cu toate acestea, s-a constatat că un astfel de sistem poate fi considerat meritocratic numai în măsura în care se creează o egalitate de oportunități, aceasta pentru că inegalitățile nu reprezintă un rezultat al meritului, întrucât există diferențe între

resursele inițiale de care dispun indivizii. Ca răspuns la această observație, a fost conturat un sistem bazat pe meritocrație educațională, în care meritul a ajuns să fie definit nu prin performanțele economice, ci prin cele intelectuale. Indiferent de tipul de sistem avut în considerare, meritul este criteriul în funcție de care se valorizează pe plan social contribuțiile individuale (talentul, abilitățile).

Dincolo de aceste lucruri, sistemele meritocratice moderne sunt sisteme care permit o mobilitate socială care apare în momentul în care statusul socioeconomic al copiilor (definit prin venit, ocupație, clasă socială) nu este corelat cu statusul socioeconomic al părinților (Willetts, 2006). În astfel de sisteme meritocratice sunt consolidate o serie de oportunități care permit mobilitatea pe scara socială și diminuează importanța originii familiale în definirea statusului social. În sistemele meritocratice se consideră că abilitățile și eforturile individuale sunt mai importante în determinarea statusului social și a apartenenței sociale decât originea, descendența sau condițiile socioeconomice de viață. Ideologiile intervenționiste prevăd și asigurarea unor oportunități educaționale sau de integrare pe piața muncii. De exemplu, structurile deschise și democratice de educație sunt înțelese ca un sprijin al mobilității ascendente pe scara socială (Brint & Karabel, 1989), în timp ce sistemele de educație stratificate cresc inegalitatea socială într-o mai mare măsură decât sistemele deschise, finanțate din fonduri publice. În sistemele stratificate, educația contribuie la o socializare într-un sistem bazat pe inegalitățile de clasă. Aceasta pentru că educația reprezintă nu doar un cadru de reflectare asupra egalităților sau inegalităților sociale, cât și un cadru de constituire a lor (*ibidem*).

Barierile în constituirea unor sisteme meritocratice derivă din puterea tradiției, din setul de prejudecăți sau din inclinația de a acorda favoruri celor apropiați (Miller, 1996). Cu toate acestea, astfel de probleme pot fi combătute prin intervenții asupra procesului educațional, prin instituirea unor cadre legislative adecvate sau prin transformări instituționale. În plus, procesul de socializare primară contribuie la definirea posibilităților de dezvoltare și la cultivarea unor mecanisme de sesizare a oportunităților, ceea ce modelează activ procesele de excludere socială. De aceea, se consideră că meritul este distribuit diferențiat, fiind necesare intervenții în interiorul familiei pentru a schimba sistemul normativ, ceea ce ar fi inacceptabil într-o societate liberală modernă (Willetts, 2006). Ca atare, fundamentarea unui sistem meritocratic presupune nu doar eliminarea unor bariere instituționale, ci și a unor obstacole de ordin psihologic (Walton *et al.*, 2013).

Nu doar sistemele egalitariste, ci și sistemele meritocratice sunt legitimate ca urmare a faptului că beneficiază de susținere populară. Pentru aceasta o mare parte dintre teoreticienii inegalității sociale atrag atenția asupra faptului că o societate care funcționează pe principii egalitariste evoluează spre a fi mai nefuncțională decât una care acordă prioritate principiilor meritocratice. Societățile egalitariste sunt considerate a fi incapabile să susțină coeziunea socială, întrucât cultivă o indiferență față de abilități și manifestă o ignoranță în ceea ce privește competențele. Această situație generează frustrări sociale, nu oferă rațiunile

necesare articulării unor factori motivaționali individuali și nu creează condițiile dezvoltării sau împlinirii personale (Saunders, 2006). Conform perspectivelor funcționaliste, sistemele meritocratice sunt singurele capabile să asigure coeziunea și solidaritatea socială. Aceasta înseamnă că bunăstarea individuală și colectivă poate fi atinsă doar dacă pozițiile sociale sunt alocate pe baza meritelor. Așadar, în societate pot apărea o serie de efecte disruptive dacă nu există un sistem de apreciere simbolică sau de recompensare care să valideze social o serie de abilități, realizări sau talente.

În sisteme meritocratice egalitatea nu este exclusă din sfera de înțelegere, ci „egalitatea de rezultat” este înlocuită cu „egalitatea de oportunitate” (Miller, 1996). Pe de o parte, se consideră că afirmarea unui cadru al egalității de șanse este absolut necesar în consolidarea unor sisteme meritocratice; ceea ce înseamnă că sistemele meritocratice funcționează atunci când nu există forme de inhibare a potențialului fiecărui individ de a-și pune în valoare abilitățile. Într-o societate meritocratică, indivizilor trebuie să li se ofere oportunități egale. Cu toate acestea, trebuie să fie puse în funcțiune o serie de instituții care să asigure faptul că meritul este ceea ce primează în fața altor considerente de clasă sau mașinațiuni politice (Miller, 1996). În opoziție cu aceasta, se consideră că dezvoltarea unui sistem al oportunităților egale este incompatibil cu ideea unui sistem meritocratic; ceea ce înseamnă că sistemele de oportunitate ar face imposibilă evaluarea meritului, întrucât definiția meritului se construiește în relație cu un potențial diferențiat al indivizilor de a depăși obstacolele sau dificultățile regăsite în mediul extern (Saunders, 2006).

Sistemele meritocratice au la bază trei principii: eliminarea risipei de resurse, eliminarea tratamentului preferențial și favorizarea competiției (Jones, 1977). Printre elementele unui sistem social construit pe baze meritocratice se numără: facilitarea accesului la educație, asigurarea unei sistem de certificare a competențelor care să fie prioritar sistemului de relații personale și sprijinirea indivizilor să acceseze capital în vederea deschiderii unei afaceri (Saunders, 2006). Aceasta înseamnă că meritocrația a jucat un rol important în consolidarea liberalismului modern și, ca atare, nu există o incompatibilitate între meritocrație și economia de piață. În plus, sistemele meritocratice nu exclud filosofii corectitudinii și dreptății sociale, ci filosofii meritocrației critică sistemele de excluziune socială pentru faptul că au alterat capacitatea unor categorii sociale de a-și depăși condiția socială predeterminată ca urmare a unei conjuncturi istorice, economice sau politice.

Cu toate acestea, în cea mai mare parte a lor, sistemele meritocratice valorizează inegalitatea socială ca reper de organizare a relațiilor sociale. Așadar, inegalitățile nu sunt privite ca fiind strict rezultatul unor procese de excluziune socială, ci ca produse ale capacității individuale de adaptare la exigențele vieții sociale în ansamblul său. Sistemele meritocratice justifică inegalitățile sociale prin preocuparea constantă de a asigura faptul că pozițiile sociale sunt corect alocate și

eficient ocupate. Problemele unui sistem meritocratic nu derivă din anihilarea în totalitate a capacității indivizilor de a avansa pe scara socială, așa cum se întâmplă în sisteme aristocratice sau feudale. Provocările unui astfel de sistem apar ca urmare a încercării celor din clasele superioare de a-și securiza poziția, ceea ce contribuie la menținerea inegalităților sociale și a sistemelor de privilegii. Cu cât inegalitatea este mai mare, cu atât este mai puțin probabil să apară un sistem meritocratic pentru că cei aflați în poziții privilegiate vor lua toate măsurile necesare pentru își securiza aceste poziții și avantaje sociale. Aceasta nu înseamnă însă că relațiile ierarhice ajung să fie irelevante într-un sistem meritocratic. În sistemele meritocratice se creează și recrează noi sisteme de ierarhii care, la rândul lor, au la bază forme de „stratificare cognitivă”, ce contribuie la formarea unei „elite cognitive” și a unei „subclase cognitive” (Saunders, 2006).

Sistemele meritocratice se legitimează prin intermediul unor valori ce țin de corectitudine în distribuția resurselor, valori aduse în sprijinul demnității umane, a autorealizării și a stimei de sine. Trebuie însă avut în vedere faptul că „meritul” ca realitate socială are sens doar într-un astfel de sistem de semnificație care pornește de la prezumția că indivizii dețin autonomie personală, ceea ce face posibilă identificarea unor eforturi sau intenții pentru care indivizii sunt direct responsabili și pentru care pot fi recompensați, asigurându-se că rezultatul activității lor nu a fost afectat de diferite contingente externe. Cu toate acestea, în practică nu se poate determina foarte clar care dintre aspecte se află în controlul unui individ și care sunt elementele determinate social, deoarece succesul este afectat întotdeauna atât de factori interni, cât și externi.

Aceasta înseamnă că este imposibil ca „meritul” să fie definit în baza unor criterii obiective și neutre. Așadar, nu există criterii obiective ale meritului, iar standardele de performanță și realizare sunt invariabil și inevitabil subiective. Obiectivitatea meritului este imposibilă întrucât aceasta implică necesitatea unui observator extern și imparțial, cu acces la toate informațiile disponibile pentru a putea face evaluări neutre. Definirea meritului presupune o deliberare morală și o justificare colectivă, iar orice standarde de performanță sunt doar în aparență meritocratice, întrucât, indiferent de natura lor, acestea se află în controlul claselor dominate; standardele de performanță devin suportul prin care se impun dezavantaje sociale sau se manifestă forme indirecte de discriminare. Standardele de performanță ce fundamentează sistemele meritocratice sunt construite pentru a afirma interesele claselor dominante, fiind aduse și utilizate în sprijinul acestora (Walton *et al.*, 2013). Mai degrabă, „meritul” reprezintă o noțiune construită social, definită de cei care au puterea și care ajunge să fie reiterată pentru susținerea unor avantaje.

Prin aceasta, cultura meritocratică poate oferi doar un sentiment al corectitudinii întrucât principiile meritocratice funcționează ca un paravan, furnizând o acreditare morală pentru diferite decizii sau comportamente și creând impresia unei neutralități valorice (Castilla & Benard, 2010). O cultură meritocratică poate conduce la apariția unor efecte neintenționate printre care se

numără amplificarea fenomenului discriminării și diversificarea practicilor de distribuire inechitabilă a resurselor. De asemenea, sistemele meritocratice sunt utilizate pentru a justifica diferențele de venit, deci pentru a construi o raportare la inegalitățile sociale ca fiind realitatea legitimă.

Sistemele etice ale corectitudinii și echității sunt înțelese ca principii de alocare a resurselor, beneficiilor și obligațiilor în baza unor proceduri normative ce guvernează formele de decizie politică și reglementează drepturile indivizilor în raport cu o instanță de autoritate: „justiția socială sau justiția (în general) presupune un mecanism de alocare a unor elemente către persoane. Aceste elemente pot fi drepturi, obligații, bunuri, funcții, oportunități, sancțiuni, penalități, privilegii, roluri, statusuri etc. În plus, cel puțin în cazul justiției distributive, mecanismul pare să implice noțiunea de alocare diferențiată” (Frankena, 1963 citat de Cohen, 1987, p. 20).

În particular, sistemele de justiție socială includ patru elemente constitutive: 1. elementele care constituie obiectul distribuirii (bunuri, drepturi, privilegii), 2. categoriile de beneficiari, 3. relația dintre obiectul distribuirii și beneficiar și 4. criteriile și standardele de distribuire (Cohen, 1987). Sistemele de justiție socială încearcă să rezolve unele vulnerabilități și nevoi sociale prin stabilirea unor termeni pentru cooperarea corectă și pentru respectarea principiului reciprocității sau imparțialității, prin punerea în funcțiune fie a mecanismelor justiției regulative, fie a celei distributive (Hunt, 2010).

Sistemele etice ale corectitudinii și echității integrează o serie de chestiuni normative, percepții și judecăți de valoare ce funcționează ca justificări ale faptului că anumite principii redistributive ar trebui aplicate la nivelul unei societăți. Acestea conțin credințe privind modalitatea corectă de aplicare a principiilor redistributive în viața socială și evaluează consecințele observate sau așteptate ale unor aranjamente societale (Schmidt, 1992). Corectitudinea este posibilă, din acest punct de vedere, când anumite condiții sociale sunt îndeplinite și când se stabilește un cadru instituțional care să medieze între interesele diferiților cetățeni. Toate acestea sunt realizate în vederea obținerii securității sociale și pentru a asigura un nivel minim de trai în acord cu setul de nevoi considerate a fi necesar de satisfăcut (d'Anjou *et al.*, 1995).

Legitimarea inegalităților sociale poate fi explicată și prin puterea pe care o exercită normele pe plan social. Modul în care este privită corectitudinea unor norme de procedură, dar și corectitudinea observată în modurile de aplicare a acestora și posibilitatea de a evalua un rezultat prin mijloace cuantificabile contribuie la definirea proceselor de legitimare. Un rol deosebit îl joacă și procedurile de justiție redistributivă care vizează aplicarea unor norme și principii pentru alocarea resurselor între indivizi (Taylor-Sutphin & Simpson, 2009).

Fiecare cultură tinde să instituie sisteme care să reglementeze modul de consolidare a unor relații echitabile, dar ceea ce poate varia este forța de legitimare a unor contexte instituționale care determină ce anume oferă echitate acestei relații și cum anume se asigură respectarea normelor corectitudinii și imparțialității

(Schmidt, 1992). Formularea unei teorii a distribuției resurselor are în vedere aplicarea unor norme de alocare la mai multe niveluri, putându-se astfel discuta despre: justețe în achiziție, justețe în transfer și justețe în rectificare (Cohen, 1987). Astfel, pot fi identificate trei sisteme ale justiției sociale: justiție distributivă, procedurală și interacționară (Jost & Kay, 2010). Toate cele trei sisteme de alocare a resurselor se constituie într-o critică la adresa tiraniei, opresiunii și discriminării.

Membrii societății diferă în abilitatea lor de a atrage câștiguri financiare, iar aceste diferențe pot fi compensate la nivelul societății prin acordarea anumitor beneficii persoanelor care sunt afectate de mecanismele inhibitorii ce derivă dintr-o economie de piață. Aceasta explică de ce sistemele etice ale corectitudinii și echității au apărut și ca o critică la adresa economiei de piață înțeleasă ca arenă de distribuție și mecanism de schimb al bunurilor și serviciilor. În acest sens, se consideră că într-o economie de piață distribuția resurselor este determinată de tranzacțiile între agenți autonomi, ceea ce face ca modurile de funcționare ale pieței libere să fie imune la normele echității (Schmidt, 1992). Discuția pornește de la o diferențiere între ceea ce reprezintă „piața liberă” și ceea ce reprezintă „piața corectă”. Piețele corecte sunt cele la nivelul cărora funcționează moduri de egalizare a puterii, ceea ce ar contribui la rezolvarea dezechilibrelor între producători și consumatori prin formarea unei relații de interdependență și prin consolidarea unor instituții care să apere interesele fiecărei părți implicate (Sud & VanSandt, 2011).

Teoria justiției distributive este o teorie a schimbărilor instituționale care afirmă că menținerea corectitudinii în alocarea resurselor presupune o modificare și ajustare continuă a instituțiilor sociale implicate (Buchanan, 1975). Aceasta înseamnă că trebuie avute în considerare efectele instabilității pentru a evalua măsura în care normele și reglementările în vigoare pot să asigure corectitudinea în distribuirea resurselor. Chiar dacă poate fi remarcată o serie de instituții care sunt ghidate de liniile corectitudinii sau dreptății, justiția socială rămâne o preocupare extra-instituțională, nefiind un obiectiv asumat de o instituție specifică (Schmidt, 1992). Formele prin care se manifestă corectitudinea și echitatea în sfera socială pot să aibă o bază formală sau informală, fiind stabilite prin reglementări formulate explicit sau implicit.

În procesul de distribuție sau re-distribuție a resurselor sunt implicate inevitabil forme de manifestare a autorității, ceea ce creează o relație de interdependență între modurile de realizare a justiției sociale și structurile de manifestare a puterii economice (Wickstrom, 1984). Cei care beneficiază de pe urma economiei de piață sunt mai predispuși să considere că sistemul liberal de distribuție și alocare a resurselor este unul corect, iar cei care sunt dezavantajați de acesta tind să considere că principiile egalitariste sunt mai corecte, dat fiind faptul că includ mecanisme compensatorii de acordare a beneficiilor (d’Anjou *et al.*, 1995). Diferiți agenți cu autoritate realizează o serie de acțiuni în numele corectitudinii sociale și adoptă noțiuni ale justiției în sprijinul propriilor interese,

fapt care legitimează influența lor și contribuie la susținerea inegalităților sociale, nu la combaterea acestora. În plus, instituțiile responsabile cu analiza și procesarea nevoilor grupurilor beneficiare adaptează cadrul interpretativ pentru a face ca necesitățile de intervenție să fie compatibile cu propriile interese (Schmidt, 1992).

Consolidarea unor sisteme ale justiției sociale se realizează în baza unor acțiuni de împuternicire care încearcă să compenseze categoriile dezavantajate pentru efectele negative ale unor configurații sociale care le-au adus acest statut. Cu toate acestea, acțiunile de împuternicire prin victimizare au o serie de efecte neintenționate ce reafirmă și reiterează inferioritatea de statut ca realitate socială (Buchanan, 1975). Procesele de legitimare pot fi utilizate pentru a justifica opresiunea socială prin intermediul acțiunilor întreprinse de indivizi în viața de zi cu zi: „principiile de egalitate, inegalitate și echitate legitimate la nivel de sistem social afectează concepțiile individuale cu privire la corectitudine și prin aceasta afectează acțiunea umană” (Walker, 2014, p. 358). Mai mult decât atât, unele politici, chiar dacă susțin egalitatea, pot avea ca rezultat producerea de inegalități sistematice sau pot consolida inegalitățile deja constituite (ibidem). Măsurile luate pentru reducerea inegalităților sociale pot avea efecte dintre cele mai variate. De exemplu, politicile afirmative pot crea conflicte între grupuri, ca urmare a unui sentiment de privare resimțit de membrii grupului care nu constituie obiectul politicilor afirmative. Mult mai semnificative sunt consecințele negative ale sistemelor de inegalitate socială opace, adică acelea care pornesc de la presupuziția unei egalități de șanse, dar care, în fond, dau naștere unor mecanisme mult mai complexe prin intermediul cărora produc inegalitățile (Brint & Karabel, 1989).

Mukesh Sud și Craig VanSandt (2011) dezvoltă un model teoretic în care se consideră că justiția socială poate fi atinsă printr-o interacțiune constructivă între agențiile guvernamentale, instituțiile sectorului privat și instituțiile societății civile în contextul forțelor globalizării, tehnologiei și antreprenoriatului. De asemenea, antreprenoriatul social prefigurează posibilitatea existenței unui sistem economic în care companiile private să poată acumula profit, dar în același timp să contribuie la compatibilizarea bunăstării individuale cu dezvoltarea socială (Sud *et al.*, 2009; Sud & VanSandt, 2011). Formele de antreprenoriat social și programele de responsabilitate socială permit firmelor să aibă un impact benefic în societate, în ciuda orientării lor spre profit. În plus, aparatul de guvernare, sistemul educațional și mass-media joacă un rol esențial în consolidarea unui sistem al justiției sociale, prin asigurarea unei stabilități în luarea deciziilor și prin facilitarea rezolvării conflictelor (Sud & VanSandt, 2011).

Pot fi identificate patru categorii de actori sociali care participă la formularea politicilor distributive: actori din sistemul politic – persoane care joacă un rol de reprezentare și sunt autorizate sau mandatate să formuleze proceduri sau legi, beneficiarii direcți sau indirecti ai politicilor publice – ce apar ca noduri într-o rețea de interese –, canalele de comunicare și mass-media – ce contribuie la formarea opiniei publice și la atragerea sprijinului popular – și decidenții din organizații –

care joacă rolul de persoane cointeresate (Schmidt, 1992, p. 795). Invocarea, în formularea politicilor publice, a unor concepte legate de justiția socială face ca anumite măsuri sau decizii administrative să fie mai ușor acceptate de populație și să fie aplicate cu o mai mare ușurință, în ciuda sistemului de privilegii pe care îl impun implicit. Sistemele etice ale corectitudinii și echității pot fi interpretate critic prin stabilirea tipurilor de interese care se manifestă în emiterea judecăților de valoare. În acest scop, poate fi utilizată o abordare multivalentă care să atribuie importanță punctului de vedere din care sunt analizate lucrurile și care să diferențieze între mizele ce rezultă din adoptarea unor perspective etice sau semice, egoiste sau altruiste, personale sau impersonale (Frohlich, 2007).

În plus, nu trebuie pierdut din vedere faptul că legitimarea rezultă în urma unui proces de internalizare a diferitelor concepții și în urma unei autoevaluări prin care indivizii care ocupă o poziție dezavantajată sunt considerați responsabili pentru poziția lor în societate (Taylor-Sutphin & Simpson, 2009). Această autoevaluare se bazează pe o serie de credințe privind capacitatea sau incapacitatea individuală de a acumula resurse și pe corectitudinea sistemului care reglementează accesul la resurse. Dat fiind faptul că inegalitățile structurale creează sisteme diferite de autoevaluare, se poate considera că se produce o aliniere a sistemelor de inegalitate cu sistemele de autoevaluare, ceea ce afectează percepția subiectivă asupra corectitudinii și produce pilonii legitimării unor ordini sociale bazate pe inegalitate.

PROCESELE DE FORMARE A CONȘTIINȚEI DE CLASĂ PE BAZE INTERSUBIECTIVE

Conform unor perspective teoretice din sfera conflictualistă sau unor abordări care își au rădăcinile în gândirea marxistă, societatea este înțeleasă ca un sistem constituit din clase sociale. Așadar, socialitatea nu ar deriva din relațiile formate între indivizi, ci din relațiile formate între clasele sociale (SurrIDGE, 2007). Realitatea claselor sociale apare ca urmare a unor procese intergeneraționale de transmitere a experienței comune prin medierea între dominația economică și hegemonia politică (Livingstone, 1976). În acest sens, clasa socială definește „relația oamenilor cu mijloacele de producție și relația oamenilor între ei prin intermediul proceselor de producție” (Livingstone, 1976, p. 236).

Clasele sociale nu există ca fenomene obiective, ci se manifestă doar la nivel de conștiință și prin discurs: conștiința de clasă reprezintă însăși o condiție a existenței claselor sociale (Oakes, 1986). Așadar, conștiința de clasă nu reprezintă altceva decât un discurs conștient și exprimat, iar manifestarea conștiinței de clasă se realizează prin punerea în circulație a unor idei, concepte, atitudini recognoscibile și inteligibile, fiind susținută de semnificații încorporate în tradiție, sisteme axiologice și cadre instituționale. Trebuie reținut că, în acest caz, nu este vorba despre discursul membrilor care aparțin unei clase sociale, ci discuția se referă la discursul despre clasele sociale în totalitatea și ansamblul său.

Formarea conștiinței de clasă reprezintă un proces complex care se realizează ca o progresie naturală de la identificarea cognitivă la acțiunea colectivă (Oakes, 1986, p. 45). Conștiința de clasă nu este subsumată strict relațiilor economice, ci rezultă ca urmare a acțiunii factorilor socio-culturali implicați în rutinele zilnice, ca urmare a structurilor materiale, a relațiilor politice, a cadrelor instituționale, a formelor de comunicare de masă și a funcționării aparatului de stat (Livingstone, 1976). În acest sens, David Livingstone (1976) formulează un model ce explică dezvoltarea conștiinței claselor sociale prin acțiunea combinată a mai multor factori printre care se numără: 1. elementele de ordin istoric alături de ansamblul structurilor materiale, 2. tipificările de sens (typification în original, n.n.) ca forme culturale și ideologice luate ca atare, 3. repertoriile interpretative prin care lumea capătă sens și 4. actele comportamentale, practicile și interacțiunile sociale (Livingstone, 1976, p. 236). Mai exact, formarea conștiinței de clasă apare în momentul în care sunt îndeplinite o serie de condiții: 1. identificarea individului ca membru al unui segment omogen – simț al apartenenței; 2. recunoașterea unor interese divergente ale segmentului de apartenență în relație cu alte segmente – poziționarea într-o comunitate de interese și 3. disponibilitatea individului și grupului de a utiliza mijloace politice pentru a proteja sau realiza aceste interese – mobilizare colectivă (Livingstone, 1976, p. 243)

Conform altor perspective, factorii care favorizează formarea claselor sociale sunt următorii: condițiile structurale, experiența subiectivă și practicile organizate (Ben-Porat, 1987). Acești factori nu acționează independent unul de altul. Pe de o parte, condițiile structurale determină experiența subiectivă: contextele istorice, economice și sociale stabilesc tipurile de poziții pe care membrii societății le pot ocupa într-un sistem de relații sociale. Pe de altă parte, conștiința de clasă apare ca rezultat al interdependenței dintre ultimii doi factori constitutivi, în sensul în care experiența subiectivă contribuie la formarea practicilor organizate, iar practicile organizate legitimează, la rândul lor, experiența subiectivă. Ca atare, condițiile structurale contribuie la formarea claselor sociale, iar conștiința de clasă reprezintă baza consolidării unor sisteme de stratificare socială, putând în unele cazuri să reproducă și să susțină tipurile de inegalități sociale prin recunoașterea lor ca legitime.

Conștiința de clasă se formează în baza împărtășirii unor arhetipuri ale experiențelor colective de unde derivă standardele, valorile, realizările și nemulțumirile ce formează elementele constitutive ale solidarității de clasă. Ca atare, trebuie realizată o diferențiere între conștiința statusului social și conștiința clasei sociale (Zweig, 1960). Nu orice poziție sau rol social constituie un factor derivativ al clasei sociale: „Se remarcă absența oricărei relații necesare între poziția de clasă și conștiința de clasă. Poziția de clasă condiționează existența conștiinței de clasă; dar nu determină sau cauzează această conștiință. Indivizii pot ocupa poziții de clasă multiple și contradictorii în orice moment al vieții lor sau pe parcursul vieții lor care le condiționează existența, dar care nu le garantează automat existența vreunei conștiințe de clasă” (Oakes, 1986, p. 40).

Conștiința de clasă presupune crearea unei identități colective, iar experiența comună articulează o identitate colectivă ce se formează prin identificarea propriilor interese și prin punerea în opoziție a acestora cu interesele altora. În plus, o conștiință de clasă contribuie la formarea unui sentiment al apartenenței colective prin formarea unei comunități în baza unor aspirații, valori și tradiții comune. Conștiința de clasă are două dimensiuni: o dimensiune cognitivă (referitoare la ansamblul de concepții sociale internalizate) și o dimensiune emoțională (referitoare la ansamblul de experiențe subiective). Chiar dacă cele două dimensiuni se află adesea în conflict, aceasta nu anulează procesele de formare a conștiinței de clasă (Zweig, 1960). Conștiința de clasă este articulată prin intermediul unor instituții culturale și comportamente de consum, ceea ce înseamnă că în formarea conștiinței de clasă contează atât identificarea cu grupul de apartenență, cât și orientarea spre un grup de referință. O concepție despre clasa socială implică o concepție despre structura socială sau, cu alte cuvinte, conștiința clasei sociale implică conștiința unei structuri sociale. Formarea conștiinței claselor sociale reprezintă un mod de poziționare a sinelui și de reflectare a acestor poziționări prin prisma reprezentărilor subiective ale altora (Zweig, 1960). Mai exact, un individ se poziționează pe sine într-o clasă socială întrucât este de părere că alții cred despre el că aparține acelei clase sociale (Zweig, 1960).

Conștiința de clasă poate fi utilizată pentru a justifica de ce anumiți indivizi ocupă anumite poziții sociale (Tyler, 2006). Procesul de legitimare ține și de modul în care distribuția inegală a puterii și bogăției devine parte a conștiinței membrilor societății. Așadar, inegalitatea socială este legitimată printr-o asumare a unor anumite moduri de a gândi: cu cât un sistem al egalității de șansă este instituționalizat, cu atât mai puțin apare o conștiință de clasă (Brint & Karabel, 1989). Sistemele puternic stratificate pot contribui la crearea unei conștiințe false a capacității individuale, dat fiind faptul că acestea presupun crearea anumitor structuri de referință care inhibă sentimentul deprivării relative (Taylor-Sutphin & Simpson, 2009).

CONCLUZII

Lucrarea pornește de la observația potrivit căreia delimitarea fenomenului inegalităților sociale și preocuparea pentru această temă au apărut ca rezultat al modernității, fiind articulate pe fondul unei contestări a tradiției și al fundamentării sistemului birocratic de guvernare. Astfel, se argumentează că pentru manifestarea unui tip de putere în societate este necesar ca acea putere să devină legitimă, ceea ce implică un proces de consolidare a unei ordini sociale în care inegalitățile sociale ajung să fie conturate ca realități de la sine înțelese. Ca atare, se creează impresia că diferențele de statut social constituie un fenomen ineluctabil și inexorabil („parte a naturii”), când de fapt acestea sunt contingente și construite social („parte a culturii”).

Lucrarea arată că legitimarea inegalităților sociale reprezintă un efect al atribuirii de semnificații realității înconjurătoare și rezultă în urma unor procese de construcție socială. Pentru aceasta, se consideră că legitimarea își are rădăcinile în acțiunea intersubiectivă și este un proces ce ține de interpretare. Ca acțiune intersubiectivă, legitimarea se bazează pe o interpretare a experiențelor în moduri care justifică condițiile sociale. De exemplu, inegalitatea socială este legitimată prin semne și simboluri, prin materializări ale constructelor sociale, toate acestea făcând parte din modul în care oamenii experimentează lumea și viața.

La nivelul societății sunt puse în circulație o multitudine de repertorii discursive ale intervenționismului statal, ale meritocrației și ale justiției sociale. Acestea se influențează reciproc și astfel ajung să formeze lumile intersubiective. Aceasta înseamnă că discursurile intervin asupra cogniției prin definirea aspectelor care ajung să fie permise, interzise sau reprimite. Un anumit discurs apare în societate pentru că au existat o serie de condiții care i-au făcut posibilă existența. Repertoriile discursive sunt condiționate de elemente de ordin economic, politic, ceea ce înseamnă că membrii societății pot internaliza discursuri multiple și contradictorii în același timp. Discursurile acceptabile sau inacceptabile sunt determinate social și au multiple implicații în susținerea unui sistem al inegalității sociale. Discursurile ajung să legitimeze inegalitățile sociale printr-o recunoaștere consensuală a implicării statului, prin materializarea ideologiilor politice, prin afirmarea unui simț al obiectivității meritului, prin cultivarea unui simț al responsabilității față de colectivitate, prin validarea unor instituții sociale ale bunăstării colective și prin acte de securizare a complianței.

În plus, spațiul de acceptabilitate discursivă stabilește elementele care intră în conștiința individuală sau colectivă. Ținând cont de faptul că subiectivitatea reprezintă o relație ce se formează între conștiință și identitate, conștiința de clasă se manifestă ca simț al apartenenței la o comunitate de interese și implică o poziționare în sistemul de stratificare socială. Recunoașterea subiectivă a diferitelor clase sociale presupune o acceptare de către populație a unei concepții asupra realității sociale, prin punerea în funcțiune a unor sisteme de atribuire a semnificației, odată cu respingerea unor forme alternative și odată cu reafirmarea unor acte hegemonice. Ținând cont de aspectele prezentate, se poate afirma că studiile care abordează fenomenul inegalităților sociale din punct de vedere macrostructural, prin intermediul unor indicatori statistici sau cuantificări de rezultat, nu sunt suficiente pentru a surprinde complexitatea realității sociale. Așadar, este necesar ca astfel de studii să fie suplimentate de analize ale proceselor de construcție socială tocmai pentru a evita ca diferențele de statut social să devină naturalizate prin însuși actul măsurării acestora.

BIBLIOGRAFIE

1. Beetham, D. (1991). *The Legitimation of Power*. Palgrave Macmillan.
2. Beetham, D. (2004). Political Legitimacy. In K. Nash & A. Scott (Eds.), *The Blackwell Companion to Political Sociology* (pp. 107–116). Blackwell Publishing.
3. Ben-Porat, A. (1987). Class consciousness before class: The emergence of a Jewish working class in Palestine. *Theory and Society: Renewal and Critique in Social Theory*, 16(5), p. 741–769.
4. Blattberg, C. (2001). Political Philosophies and Political Ideologies. 15(3), p. 193–217.
5. Bourdieu, P. (1977). *Outline of a Theory of Practice*. Cambridge University Press.
6. Bourdieu, P. (1986). The forms of capital. In J. Richardson (Ed.), *Handbook of Theory and Research for the Sociology of Education* (pp. 241–258). Greenwood.
7. Bourdieu, P. (1996). *Distinction. A social Critique of the judgement of Taste*. Harvard University Press.
8. Bourdieu, P., & Passeron, J.-C. (1990). *Reproduction in Education, Society and Culture*. Sage Publications.
9. Brint, S., & Karabel, J. (1989). American education, meritocratic ideology, and the legitimation of inequality: the community college and the problem of American exceptionalism. *Higher Education*, 18, p. 725–735.
10. Buchanan, A. (1975). Distributive justice and legitimate expectations. *Philosophical Studies*, 28(6), p. 419–425.
11. Castilla, E.J., & Benard, S. (2010). The Paradox of in Meritocracy Stephen Benard. *Administrative Science Quarterly*, 55(4), 543–576.
12. Cohen, R.L. (1987). Distributive justice: Theory and research. *Social Justice Research*, 1(1), p. 19–40.
13. d'Anjou, L., Steijn, A., & Van Aarsen, D. (1995). Social position, ideology, and distributive justice. *Social Justice Research*, 8(4), 351–384.
14. Drakopoulos, S.A., & Karayiannis, A.D. (1999). Towards an economic approach to imperfect meritocracy. *Bulletin of Economic Research*, 51(2), p. 151–162.
15. Finlayson, A. (2012). Rhetoric and the political theory of ideologies. *Political Studies*, 60(4), p. 751–767.
16. Frohlich, N. (2007). A very short history of distributive justice. *Social Justice Research*, 20(2), p. 250–262.
17. Giddens, A. (1990). *The Consequences of Modernity*. Polity Press.
18. Hunt, I. (2010). Regulative and distributive justice. *Journal of Value Inquiry*, 44(1), p. 1–16.
19. Jones, H. (1977). Fairness, meritocracy and reverse discrimination. *Social Theory and Practice*, 4(2), p. 211–226.
20. Jost, J., & Kay, A. (2010). Social justice. History, Theory, and Research. In S. Fiske, D. T. Gilbert, & G. Lindzey (Eds.), *Handbook of Social Psychology* (pp. 1122–1165). John Wiley & Sons, Inc.
21. Livingstone, D.W. (1976). On Hegemony in Corporate Capitalist States: Material Structures, Ideological Forms, Class Consciousness, and Hegemonic Acts. *Sociological Inquiry*, 46(3–4), p. 235–250.
22. Loewenstein, K. (1953). Political Systems, Ideologies, and Institutions: The Problem of Their Circulation. *The Western Political Quarterly*, 6(4), p. 689–706. <https://doi.org/10.2307/443198>.
23. Luckmann, T. (1987). Comments on Legitimation. *Current Sociology*, 35(2), p. 109–117.
24. Miller, D. (1996). Two Cheers for Meritocracy. *Principles of Social Justice*, 4(4), p. 177–202.
25. Norman, D. (2010). Merit and meritocracy. *Justice and Justification*, 7(3), p. 302–316.
26. Oakes, E.H. (1986). Towards a nonessentialist class consciousness. *Dialectical Anthropology*, 11(1), p. 35–48.
27. Pandey, J., Sinha, Y., Prakash, A., & Tripathi, R. C. (1982). Right–left political ideologies and attribution of the causes of poverty. *European Journal of Social Psychology*, 12(3), p. 327–331.

28. Parsons, T. (2005). *The Social System*. Routledge.
29. Pekelis, A.H. (1943). Legal Techniques and Political Ideologies: A Comparative Study. *Michigan Law Review*, 41(4), p. 665–692.
30. Raven, B. (2008). The bases of power and the power/interaction model of interpersonal influence. *Analyses of Social Issues and Public Policy*, 8(1), p. 1–22.
31. Rousseau, J.-J. (2018). *The Social Contract and Other Political Writings*. Cambridge University Press.
32. Saunders, P. (2006). Meritocracy and popular legitimacy. *Political Quarterly*, 77(SUPPL. 1), p. 183–194.
33. Schmidt, V.H. (1992). Adaptive justice: Local distributive justice in sociological perspective. *Theory and Society*, 21(6), p. 789–816.
34. Sud, M., & VanSandt, C. V. (2011). Of Fair Markets and Distributive Justice. *Journal of Business Ethics*, 99(1), p. 131–142.
35. Sud, M., Vansandt, C.V, & Baugous, A.M. (2009). Social entrepreneurship: The role of institutions. *Journal of Business Ethics*, 85(1), p. 201–216.
36. Surridge, P. (2007). Class belonging: A quantitative exploration of identity and consciousness. *British Journal of Sociology*, 58(2), p. 207–226.
37. Taylor-Sutphin, S., & Simpson, B. (2009). The role of self-evaluation in legitimizing social inequality. *Social Science Research*, 38, p. 609–621.
38. Tyler, T. (2006). Psychological perspectives on legitimacy and legitimaion. *Annual Review of Psychology*, 5, p. 375–400.
39. Walker, H. (2014). Legitimacy and Inequality. In J. McLeod, E. Lawler, & M. Schwalbe (Eds.), *Handbook of the Social Psychology of Inequality* (pp. 353–377). Springer.
40. Walton, G.M., Spencer, S.J., & Erman, S. (2013). Affirmative Meritocracy. *Social Issues and Policy Review*, 7(1), p. 1–35.
41. Weber, M. (1978). *Economy and Society: An Outline of Interpretive Sociology*. University of California Press.
42. Weisskopf, W. (1973). The Dialectics of Equality. *The Annals of the American Academy of Political and Social Science*, 409, p. 163–173.
43. Wickstrom, B.-A. (1984). Economic justice and economic power: An inquiry into distributive justice and political stability. *Public Choice*, 43, p. 225–249.
44. Willetts, D. (2006). The future of meritocracy. *Political Quarterly*, 77(1), p. 237–243.
45. Zweig, F. (1960). Analysis of class consciousness. *Kyklos*, 13(3), p. 307–436.

